

22 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan About the Concept of Migration Policy of the Republic of Kazakhstan for 2007–2015 of August 28, 2007. № 399, [ER]. Access mode: <http://www.adilet.gov.kz/ru>

23 The Constitution of the Republic of Kazakhstan of 30 August 1995, [ER]. Access mode: <http://online.zakon.kz/>

ӘОЖ 342:32(574)

Қ.С.Мусин

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: mkuat80@mail.ru)*

Қазақстан Республикасындағы әскери қызметшілерді әлеуметтік қорғаудың конституциялық-құқықтық негіздері

Мақалада Қазақстан Республикасындағы әскери қызметшілерді әлеуметтік қорғаудың конституциялық-құқықтық реттелу мәселелері қарастырылған. Автор әскери саясат және қауіпсіздіктің конституциялық-құқықтық нормаларының қорғау және қамтамасыз ету сұрақтарын қарастырды. Сондай-ақ Қазақстан өзінің тәуелсіздігін жариялап, әлем қауымдастығына толыққанды мүше болуына байланысты өзінің мемлекет ретінде қалыптасуын нақты жағдайда бекіту тікелей мемлекеттік саясатқа да байланысты болғаны жайлы сөз етті.

Кілт сөздер: әскери қызмет, әскери қызметші, қауіпсіздік, әскери қауіпсіздік, саясат, әскери саясат, конституция, норма, әскери доктрина.

Әдебиеттерде «әлеуметтік қорғау» термині жиі қолданылады, бірақ қажетті талаптарынсыз. Халықаралық еңбек ұйымдарының анықтауы бойынша, әлеуметтік қорғау – бұл «экономикалық және әлеуметтік апаттардан қоғамдық мөлшерде қоғам өзінің мүшелерін қамтамасыз ету барысында қорғау, қайтыс болған немесе қартайған кезде, мүгедектік, жұмыссыздық, өндірістік қайғылы жағдайларды, ауру нәтижесінде, табысы қысқартылғанда немесе тоқтатылғанда балалары бар отбасыларды жәрдемақымен қамтамасыз ету және медициналық көмек көрсету» [1].

Біздің мемлекетіміздегі, өзге құқықтар сияқты, әлеуметтік қамтамасыз ету құқығы Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабына сәйкес айтылған жағдайлар орын алған кезде жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, шығу тегіне, лауазымдық және мүліктік жағдайына, тұрған жеріне, дініне, сеніміне, қоғамдық бірлестіктерге қатысуына және өзге де жағдайларға қарамастан, Қазақстан Республикасының әр азаматына кепілдендіріледі [2].

Азаматтарды әлеуметтік қамтамасыз ету өзінің қызмет көрсетуі мен қамтамасыз ету түрлерінің мазмұнына байланысты әр түрлі болып келеді. Мысалы, оларға: әр түрлі тікелей төленетін төлемдер (зейнетақы, жәрдемақы); жұмысқа орналастыру және оған қажетті мамандандырылған оқу мен қайта оқыту; асырау үшін мүгедектер үйінде, интернаттарда, емдеу-сауықтыру орындарында, демалу орындарында, санаторийлерде және басқа да емдеу-профилактикалық мекемелерден жеңілдік орындарын ұсыну және тағы басқалар жатады.

Мемлекеттің әлеуметтік қорғалмаған дәрежедегі азаматтар үшін беделді өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету бойынша саясат саласында механизм және тәртіптік әлеуметтік бағдарлама құрастырылуда. Бұл санатқа әр түрлі әдіснамалық анықтамаларға негізделі отырып, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінің әскери қызметкерлері жатқызылады. Әлеуметтік бағдарлама тетігін жетілдіру саласындағы зерттеулер басқарманың барлық маңызды ресурстары мен факторларын есепке алу қажеттігін көрсетеді. Әлеуметтік бағдарламаны жетілдіруде кешенді ықпал тигізуді қамтамасыз етудің маңызды талабы болып ерекше әлеуметті-мәдени топ ретінде әскери қызметкерлердің мәдени және білім ресурстарын зерттеу болып табылады.

Әлеуметтік саясат теориясының тұрғысы бойынша, әлеуметтік қорғау – барлық деңгейдегі органдардың басқармалары мен басқа институттар, азаматтардың әлеуметтік, құқықтық және экономикалық кепілдемесі бекіткен заңнаманы жүзеге асыру бойынша механизм және басымдылық

жүйесі, сонымен қатар қоғамның дамуындағы нақты талаптарға сәйкес халықтың әлеуметтік түрде тиімді өмір сүру деңгейіне қолжеткізу, әлеуметтік қызмет жүйесі [3].

Ресей Федерациясы Президентінің қарамағында адам құқықтары бойынша құзыретті В.П. Лукин атап өткендей: «Әскери реформа талаптарына сай әскери қызметкерлердің өмір сүру деңгейін жоғарылауы, әлеуметтік қорғалулары, олардың атқарып жүрген еңбектеріне лайықты ақы төлеу сұрақтары аса маңыздылыққа ие болуда. Көбінесе әскери қызметкерлерге әр түрлі қосымша, компенсациялық, әлеуметтік және басқа да төлемдер ұсталып отырады. Әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерінің сақтандыруын қамтамасыз етуде құқықтары жиі бұзылады» [4].

Әлеуметтік қорғаудың маңызды көрсеткіші болып өмір деңгейі табылады – бұл адамдардың игілігін қамтамасыз ету бойынша, айрықша сандық көрсеткішін сипаттайтын (еңбекақы мөлшері, кірісі, қызмет пен тұтыну көлемі, өндірістік және сатылушы тауарларды тұтыну деңгейі, тұрғын үй талаптары, денсаулық сақтау және т.б.), олардың материалдық және мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейін көрсетеді [5].

Әлеуметтік қамтамасыз етудің конституциялық құқығы әскери қызметті өтіп жатқан азаматтарға тиесілі. Бұл азаматтарды әлеуметтік тұрғыда қамтамасыз ету өзгеше түрде жүзеге асырылады, олардың әскер қызметінен кеткеннен кейін ары қарай жүзеге асырылады. Мұндай қамтамасыз ету, әскери қызметтен кеткен тұлғалар және олардың отбасы мүшелері, қалған азаматтармен салыстырғанда, жағдайлары анағұрлым маңызды. Олардың әскери қызметте орындаған уақыт аралығындағы жұмысымен және оның өту талаптарымен анықталады, әскери міндет әскери қызметтің ұзақтығымен, қызметтен шығару есебімен және басқа факторлар сипатымен түсіндіріледі.

Әскери қызметті өткен және олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қамтамасыз етудің негізгі қарастыратын сұрақтарының талаптары мен оның жүзеге асырылу тәртібі Қазақстан Республикасының «Әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қорғау мәртебесі туралы», «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамтамасыз ету туралы», «Қазақстан Республикасында жасы бойынша және асыраушысына айырылу жағдайы бойынша, мүгедектігі бойынша мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы туралы» және «Қазақстан Республикасында арнайы мемлекеттік жәрдемақы туралы» заңнамаларымен қарастырылған.

Әрекет етуші заңнамаларға сәйкес бұл тұлғаларды әлеуметтік қорғау, оларды қандайда бір мемлекеттік міндеттерден босату немесе олар үшін кейбір басымдықтар беру, оларға белгілі бір әлеуметтік қызмет түрлерін ұсыну (қызмет көрсету), сәйкес ақша сомасын төлеу жолдарымен жүзеге асырылады [6].

Атап айтқан да «Әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қорғау мәртебесі туралы» Заңының 17-бабымен әскери қызметтен босатылған азаматтарға жұмысқа орналастыру бойынша қосымша құқық бекітілген. Әскери мерзімдік қызметті өтеп шыққан тұлғаларға жұмысқа орналасу кезінде өздері шақырылған мекемеге орналасу басымдылық құқығы қарастырылған.

Әскери қызмет уақыты үздіксіз жұмыс өтілі ретінде саналып, мамандығы бойынша мемлекеттік міндетті әлеуметтік сақтандыру бойынша жәрдемақы төлеу кезінде есепке алынады, еңбек сіңірген жылдар үшін бір ретті сыйақы, еңбекақысына пайыздық үстеме, жеңілдіктер ұсыну.

Әскери қызметтен шығарылған азаматтарды еңбекке орналастыруды қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік халықты жұмыспен қамту қызметінде олардың жұмысқа орналасу мен мамандық білімі бойынша құрылымдар құрылуда.

«Әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қорғау мәртебесі туралы» Заңында, сонымен қатар әскери қызметтен шығарылған тұлғаларды тұрғын үймен қамтамасыз ету жеңілдік құқығы қарастырылған. Жекелеп қарастырғанда, Қазақстан Республикасының «Тұрғын үй қатынасы туралы» Заңының 5-бөлімі 101-бабында сол елді мекенде қызмет атқарған кезінде қызметтік тұрғын үйге теңестірілген тұрғын үй берілген әскери қызметшілер он жыл әскери қызмет өтілінен кейін, ал еңбек сіңірген жылдары, науқастануы немесе штаттың қысқаруы бойынша қызметтен босаған кезде қызмет мерзіміне қарамастан, оны (әскери қалашықтарда, шекара бекеттерінде және өзге де жабық объектілерде орналасқан тұрғын үй-жайлардан басқасын) жекешелендіруге құқылы деп жазылған [7].

Күнгізбелік есептеу бойынша еңбек сіңірген жиырма жыл немесе одан да көп, айтылған негіздер бойынша әскери қызметтен шығарылған әскери қызметкерлер тұрғын үйді ақысыз жекешелендіру құқығына ие.

Әскери қалашықтарда, шекара бекеттерінде және өзге де жабық объектілерде орналасқан тұрғын үй-жайлар тұрған әскери қызметкерлер, мұндай тұрғын үйді жекешелендіруге мүмкіншілік болмаған жағдайда, оның басқа жерден тұрғын үй алуы үшін, жекешелендіру құқығы соған сәйкес тұрғын үй құнымен орны толтырылады.

Жоғарыда айтылған жеңілдіктер тек бір рет қолданылады.

Әскери қызметтен шығарылған азамат пен оның отбасы мүшелерін (жеке санаттар) медициналық және санаторий-курорттық қызмет көрсету, денсаулығын сақтау сұрақтары бойынша жеңілдік тәртіпте әлеуметтік қамтамасыз ету жүзеге асырылады.

Әскери қызметтен шығарылған азамат пен оның отбасы мүшелерін әлеуметтік қорғау шегінде ақшалай төлемдер зейнетақы және жәрдемақы түрлері ретінде қарастырылған. Әскери қызметтен шығарылған азамат пен оның отбасы мүшелеріне зейнетақы төлеу материалдық қамтамасыз ету, өмір сүрудің негізгі көзі ретінде қарастырылады. Әскери қызметтен шығарылған азамат пен оның отбасы мүшелеріне ақшалай жәрдемақы бұл тұлғаларға бір жолғы және басқа уақытша материалдық көмек ретінде белгіленеді. Әскери қызметтен шығарылған азаматтар үшін жәрдемақының негізгі үш түрі қарастырылған: бір жолғы, ай сайынғы әлеуметтік және бір жыл уақыт аралығында әскери шені бойынша еңбекақы мөлшерін төлеу. Әскери қызметтен шығарылған тұлғаларға бір жолғы жәрдемақы төленеді (оған әскерге шақыру бойынша әскери қызметтен өткен офицерлер жатқызылмайды): әскери қызметінде күнтізбелік 10-нан 15 жылға дейін еңбек сіңірсе — төрт айлық мөлшерді құрайды; 15 жылдан 20 жылға дейін — бес айлық мөлшерді; 20 жылдан 25 жылға дейін — алты айлық мөлшерді; 25 жылдан 30 жылға дейін — жеті айлық көрсеткішті; 30 жылдан артық — сегіз айлық көрсеткішті құрайды.

Мерзімді қызметтегі әскери қызметкерлер бір айлық мөлшердегі көрсеткішті, ал айтылған тұлғалардың жетім балалар санынан, ата-ана қамқорлығынсыз қалған балалар бес айлық көрсеткіш мөлшерде.

Әскери қызметтің өту барысында мемлекеттік орденмен марапатталған әскери қызметкердің бір жолғы жәрдемақы мөлшері екі айлық еңбекақы мөлшерін құрайды.

Қызметтен жасы бойынша шығарылған, штаттың қысқаруы немесе зейнетақыға құқығынсыз денсаулығы бойынша қызметтен шығарылу кезінде бір жолғы немесе демалыс жәрдемақысын сақтай отырып, ішкі істер органдарының орташа, бас және жоғарғы басшы тұлғалары мен офицерлеріне қызметтен шығарылған күннен арнайы немесе әскери шені бойынша жәрдемақы бір жыл көлемінде сақталып, төленеді. Оған қоса, егер көрсетілген мерзім ішінде айлық мөлшері көтерілсе, әскери немесе арнайы шені бар әскери қызметкерлердің және ішкі істер органдарының жоғары тұрған лауазымды тұлғалар құрамына, қызметте жүрген әскери қызметкерлерге, сәйкесінше әскери немесе арнайы шені бар әскери қызметкерлердің және ішкі істер органдарының жоғары тұрған лауазымды тұлғалар қызметтен шығарылғаннан кейін осы айлық мөлшерлері бір жылдық мерзім өткенше де өседі.

Әскери қызметкерлер санындағы отбасы мүшелерінің қайтыс болған зейнеткерлер, ішкі істер органдарының басшылық және қатардағы құрамына, асыраушысынан айрылған жағдай бойынша жәрдемақы белгілегеніне қарамастан, бір жолғы жәрдемақы әйеліне (күйеуіне) – асыраушының үш айлық мөлшердегі зейнетақысын төлейді және отбасының әр еңбекке жарамсыз мүшесіне – асыраушысының бір айлық мөлшердігі көрсеткіш зейнетақысын өзі қайтыс болғанға дейін төлейді [8].

Әскери қызметтен өткен тұлғаға және оның отбасының мүшесіне мүгедектік бойынша, жасы бойынша және асыраушысынан айрылған жағдайда әлеуметтік жәрдемақы төленеді.

«Қазақстан Республикасының мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айрылу жағдайы бойынша және жасына байланысты мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар туралы» Заңының 11-бап 2-тармағына сәйкес мүгедектігі бойынша жәрдемақы алуға құқығы бар мүгедектерге қатарына:

- мерзімді қызметтегі әскери қызметкерлер санындағы мүгедектер, әскери қызмет өту кезінде алған аурулар, мертігулер, контузия, жарақаттар нәтижесінен болған мүгедектік, азаматтық және әскери тағайындауда ядролық объектілерде апат жағдайының нәтижесінде немесе ядролық объектілерде апат салдарын жою кезінде болған мүгедектік;
- Қазақстан Республикасының бұрынғы Мемлекеттік тергеу комитеті және ішкі істер органдарының басшылығы мен қатардағы құрам тұлғалары (мерзімді әскери қызметтегі әскери қызметкерлерден басқа) әскери қызметкерлер санындағы мүгедектер, қызметтік және әскери парызын орындамаумен байланысты емес немесе әскери қызметтегі міндетін орындамаумен байланысты емес, келеңсіз жағдайлар нәтижесінде пайда болған, әскери оқу салдарынан мүгедек болған жағдайда;

- Қазақстан Республикасының бұрынғы Мемлекеттік тергеу комитеті және ішкі істер органдарының басшылығы мен қатардағы құрам тұлғалары (мерзімді әскери қызметтегі әскери қызметкерлерден басқа) әскери қызметті өту кезінде алған ауру, әскери-оқу, контузия, жарақаттану нәтижесінен пайда болған мүгедектік жатады [9].

Мерзімді әскери қызметтегі санындағы мүгедектерге, әскери қызметті өту кезінде алған ауру, мертiгу, контузия, жарақаттану нәтижесінен пайда болған мүгедектік; азаматтық немесе әскери тағайындау ядролық объектілерінде апаттық салдарды жою кезінде немесе ядролық объектілерде апаттық жағдай нәтижесінде және төтенше экологиялық жағдай салдарынан болған мүгедектерге, сонымен қатар ядролық жарылыстар мен сынақтар жүргізу кезінде және олардың себепті тергеу талаптарымен байланысты радиациялық әрекеттесу нәтижесінен пайда болған мүгедектікке, мүгедектік бойынша бір айлық жәрдемақы келесідей мөлшерде төленеді:

- бірінші топ мүгедектеріне — тоғыз айлық есептік мөлшерінде;
- екінші топ мүгедектеріне — алты жарым айлық есептік мөлшерінде;
- үшінші топ мүгедектеріне — бес айлық есептік мөлшерінде.

Қазақстан Республикасының бұрынғы Мемлекеттік тергеу комитеті және ішкі істер органдарының басшылығы мен қатардағы құрам тұлғалары (мерзімді әскери қызметтегі әскери қызметкерлерден басқа) әскери қызметтік міндетін орындау кезінде, әскери қызметті өту кезінде алған ауру, мертiгу, контузия, жарақаттану нәтижесінен пайда болған мүгедектікке, мүгедектік бойынша бір айлық жәрдемақы келесідей мөлшерде төленеді:

- бірінші топ мүгедектеріне — он алты айлық есептік мөлшерінде;
- екінші топ мүгедектеріне — он жарым айлық есептік мөлшерінде;
- үшінші топ мүгедектеріне — жеті айлық есептік мөлшерінде.

Асыраушысынан айрылуы бойынша жәрдемақы. Асыраушысынан айрылу бойынша жәрдемақы алуға, асыраушы қайтыс болған отбасының оның қарауында болған еңбекке жарамсыз мүшесі құқылы. Сонымен бірге егер зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңдарға сәйкес зейнеткерлік жасына жетсе, әкесі, шешесі (оның ішінде асырап алушылар), зайыбы, жұбайы; егер қайтыс болған асыраушысының 8 жасқа толмаған балаларын, інілерін, қарындастарын немесе немерелерін күтумен айналысса және жұмыс істемейтін болса, ол асыраушының қарамағында болған-болмағанына қарамастан, отбасының еңбекке жарамсыз мүшесі қайтыс болды деп санамағанша асыраушысынан айырылуы бойынша жәрдемақы тағайындалады.

Қазақстан Республикасының бұрынғы Мемлекеттік тергеу комитеті және ішкі істер органдарының қызметкерлері, әскери қызметкердің отбасы мүшелерінің әскери қызметті өту кезінде немесе әскери қызметтік міндетін орындау кезінде алған аурулар, мертiгулер, контузия, жарақаттар салдарынан өлген немесе қайтыс болғанда, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша жәрдемақының бір айлық мөлшері, отбасының әр еңбекке жарамсыз мүшесінің бір айлық есептік көрсеткіш мөлшеріне көбееді, бірақ барлық отбасы мүшесіне 15 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінен аспайды.

Енді жасы бойынша жәрдем ақы тағайындау сұрағын қарастыру қажет. Жасына байланысты жәрдемақы азаматтарға зейнетақы төлемдеріне құқығы болмаған жағдайда «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген жасқа жеткен кезде Орталықтан, жинақтаушы зейнетақы қорларынан тағайындалады немесе зейнетақы төлемдерінің мөлшері зейнетақының ең төмен мөлшерін алғанда.

Жасы бойынша айлық жәрдемақы үш айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде тағайындалады [9].

Әскери қызметкерлерді әлеуметтік қорғау жүйесіндегі маңызды фактор зейнетақымен қамтамасыз ету болып табылады.

Әскери қызметкердің еңбек сіңірген жылдары зейнетақыға шығу құқығы мен оның мөлшерін Қазақстан Республикасының 1997 жылы 20 маусымда қабылданған «Қазақстан Республикасының зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» №136-1 Заңымен анықталады [10].

Әскери қызметкерлерге еңбек сіңірген жылдар үшін зейнетақы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1998 жылы 26 тамыздағы «Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің қылмыстық атқару жүйесі, өртке қарсы қызметі, қаржы полициясы, ішкі істер орган қызметкерлеріне еңбек сіңірген жылдар үшін бір жолғы жәрдемақы төлеу мен тағайындау Ережесін бекіту туралы» №803 Қаулысына сәйкес саналады [11].

Зейнетақыны төлеуді жүзеге асыру мен тағайындау тәртібі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылы 23 ақпанда «Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің қылмыстық атқару жүйесі,

өртке қарсы қызметі, қаржы полициясы, ішкі істер орган қызметкерлеріне, олар бойынша арнайы шен беру және ішкі істер орган қызметкерлері үшін Қазақстан Республикасы заңнамасымен бекітілген тәртіпте әскери қызметкерлерге мемлекеттік базалық әлеуметтік жәрдемақы төлеу, мемлекеттік базалық зейнетақы төлеу, зейнетақы төлеуді жүзеге асыру мен тағайындау Ережесін бекіту туралы» №138 Қаулысына сәйкес жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігі еңбек сіңірген жылдар үшін зейнетақыны төлеуді тағайындауды жүзеге асырады. Қазақстан Республикасының халықты әлеуметтік қорғау мен Еңбек министрлігінің зейнетақыны төлеу бойынша Республикалық бюджет есебінен банктегі Зейнетақы қорына аударылу жолымен Мемлекеттік орталық төлемдерді ағымдағы айда төлеуді жүргізеді.

Мемлекеттік бюджет есебінен төленетін зейнетақылар 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар үшін әскери қызметкерге толық және толық емес көлемде тағайындалады.

1998 жылдың 1 қаңтарынан 10 жылдан артық әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар үшін әскери қызметкерге зейнетақы төлеу толық көлемде тағайындалады және қызметтен шығарған кездегі қаражат көлемінің 50–65 % шамасындағы көлемде бекітіледі.

«Еңбек сіңірген жылдар үшін зейнеткерлік» түсінігі «әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар» түсінігімен сәйкес келмеуі мүмкін.

Әскери қызметкерлерді зейнеткерлікке тікелей әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар үшін ғана емес, сонымен бірге экстремалды жағдайларда уақыт өткізгені немесе әскери қызметтің кейбір түрлері қосылады. Әскери қызметтен басқа (оның барлық түрлері) еңбек сіңірген жылдары үшін зейнеткерлікке шығарады, мысалы:

- Украина, Белоруссия, Латвия, Литва және Эстония территориясында 1944 жылдың 1 қаңтарынан 1951 жылдың 31 желтоқсанына дейінгі аралықта халықты қорғау мақсатында отрядтарда және взводтарда, жойғыш батальонында қызметте болғандар;
- Азаматтық министрліктерде, ведомстволарда және ұйымдарда оларды әскери қызметке қалдырғандарды, мемлекеттік билік органдарында офицерлердің жұмыс уақытында;
- Ұлы Отан соғысы кезінде халық жасағының құрамасы мен бөлімдерінде, кеңес партизан құрамасы мен бөлімдерінде қызметте болған;
- әскери құрылыс отрядтарда (бөлімдер) әскери құрылысшы ретінде қызмет атқарғандар;
- Әскери қызметкерлердің (сонымен бірге әскери қызметке мерзімді шақырылғандар) тұтқында, қоршауда және арнайы тексеруде болған, егер тұтқында ерікті түрде болмаса, әскери қызметкер тұтқында болған кезде Отанына қарсы қылмыс істемеген болса;
- әскери қызметкерлер (сонымен бірге әскери қызметке мерзімді шақырылғандар) жер аударылған кезде және бас бостандығынан айыру орындарында жазасын атқарған кезінде, қамауда болған уақытта, негізсіз қылмыстық жауапкершілікке тартылғандарды, негізсіз репрессияға ұшырағандар мен нәтижесінде ақталғандар (еңбек сіңірген жылдары үшін зейнеткерлікке шығарудың барлық түрлерінің тізімі Үкіметтің Қаулысында анықталған) [12].

Еңбек сіңірген жылдары үшін зейнеткерлікке шығаруда, еңбек өтілі қажет жағдайларда, сонымен қатар олардың зейнеткерлікке шығу құқықтарын бекіту үшін әскери қызметтен шығарылған жасын жұмыстан шығарылған күні белгілейді. Еңбек сіңірген жылдарын әскери қызметкердің жеке ісінде бар мәліметтермен, қызмет тізіміндегі мәліметтер және басқа да мағлұматтарды санау бойынша жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының 1993 жылы 20 қаңтарда қабылданып, 2009 жылы қазанда толықтырулар мен өзгертулер енгізген «Әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қорғау мәртебесі туралы» Заңында әскери қызметкерлердің жауапкершіліктері мен міндеттері, құқықтары бекітілген, әскери қызметтен шығарылған азаматтарды, әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік және құқықтық қорғау бойынша мемлекеттік саясаттың негізі анықталған.

Әскери қызметкерлердің демалыс және қызметтік уақытының жалпы ұзақтығы әскери қызметкерлердің апта сайынғы қызметтік уақыты (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) жұмысшылар мен әскери қызмет етушілер үшін заңнамада бекітілген жұмыс уақытының ұзақтығынан аспауы тиіс, ал мерзімді әскери қызметке шақырылғандар үшін әскери жарғының талабына сәйкес анықталады.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) апта сайын бір тәуліктен кем емес демалыс ұсынылады, бірақ айына алты тәуліктен аз емес демалыс беріледі.

Жауынгерлік кезекшілік (жауынгерлік қызмет), оқу және басқа да әскерлер мен әскери қалыптастырулар құрылымында әскери қызметкерлер әскери қызметте тұрады, қызметтік уақыттың жалпы ұзақтылығын шектеусіз өткізу іс-шаралар тізімін Қарулы Күштер басшылығы анықтайды. Әскери қызметкерлерді апта сайынғы қызмет уақытынан тыс бекітілген әскери міндеттерді атқаруға қатыстыру кезінде, сонымен қатар демалыс, мереке және жұмыс күндері емес уақытында болатын болса аптаның басқа күндерінде командирлерге (бастықтарға) демалыс беріледі.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) жылдық негізгі демалыс беріледі, оның ұзақтығы әскери қызмет талабы мен ерекшеліктеріне, жылпы еңбек сіңірген жылдарға байланысты бекітіледі: әскери қызметте 10 күнтізбелік жылдан артық еңбек сіңіргені үшін — 30 тәулік; 10 жылдан 15 жылға дейін — 35 тәулік; 15 жылдан 20 жылға дейін — 40 тәулік; 20 жылдан артық — 45 тәулік.

Жаздық әскери қызметте қызметін өтеп жатқан тұлғаларға, сонымен қатар жергілікті жерлерде қызметін атқарушылар үшін демалыс ұзақтығын Қазақстан Республикасы Үкіметімен бекітіледі — 45 тәулік.

Демалыстың ұзақтық уақытына демалу орнына барып-келу үшін қажетті уақыты саналмайды.

Әскери қызметкерлердің демалысы (әскери қызметке мерзімді шақырылғандарды есепке алынбайды) әскери қызметкердің тілегі мен қызметтік мүддесі есепке алына отырып, екіге бөліп алу мүмкіндігі қарастырылған.

Айтылған әскери қызметкерлер санаттарына қосымша демалыс ұсынылады:

Зиян (ауыр) талаптарда міндеттерін атқарған үшін, қызметтің ерекше сипаты үшін (ұзақ іс-сапарлар, жауынгерлік кезекшіліктің вахталық тәсілі және олардың өз орналасқан жерлерінен басқа жерге ұзаққа ауыстырған жағдайлар) қосымша демалыс уақытын Қазақстан Республикасы Үкіметі бекітеді.

Экологиялық апат аумақтарда қызмет өткендер үшін Қазақстан Республикасы заңнамасына сәйкес беріледі.

Мерзімді әскери қызметке шақырылғандар үшін марапаттау ретінде қысқа мерзімді демалыс Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің жалпы әскери Жарлығында анықталған тәртіпте беріледі.

Әскери қызметкерлерге ауруы, отбасылық жағдайлары бойынша қысқа мерзімді, ал арнайы әскери оқу орындарында оқитындар үшін — демалыс бойынша беріледі.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандардан басқа) адъюнктураға, әскери докторантураға дайындық пен түсер алдындағы емтихан тапсыру үшін, сонымен қатар жоғары оқу орындарына түсу үшін оқуға түсер алдындағы емтихан тапсыру үшін оқу демалыстары ұсынылады, ал кандидат немесе докторлық ғылыми дәреже ізденушілер үшін Қазақстан Республикасы заңнамасында бекітілген тәртіп бойынша шығармашылық демалыс ұсынылады.

Әскери қызметте істейтін әскери қызметкер әйеліне (күйеуіне) жыл сайынғы демалыс олардың күйеулерінің (әйелдерінің) кезекті демалысына сәйкес бір уақытта беріледі. Демалыс ұзақтығы күйеуінің (әйелінің) демалыс ұзақтығымен бірдей болуы мүмкін, еңбекақысы сақталмауынсыз қосымша демалыс ұсынылады [12].

Әскери қызметкерлер әскери медициналық мекемелерде, бөлімдерде, бөлімшелерде тегін медициналық қамтамасыз етілуге құқылы. Қызмет орны бойынша немесе тұрғылықты жерінде әскери медициналық мекеменің болмауы немесе оларда медициналық көрсеткіш бойынша арнайы жабдықтар немесе олар үшін сәйкес бөлімдер болмаған жағдайда, ведомстволық жабдыққа қарамастан, мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымдарында, жеке денсаулық сақтау орындарында және жеке медициналық тәжірибемен айналысатын тұлғалар кепілдендірілген көлемде тегін медициналық көмек алуға құқылы.

Әскери қызметкерлерге жеке денсаулық сақтау орындарында және жеке медициналық тәжірибемен айналысатын тұлғаларға кепілдендірілген көлемде тегін медициналық көмек көрсеткені үшін шығын Қазақстан Республикасын Үкіметімен бекітілген тәртіп бойынша мемлекеттік бюджет есебінен төленеді.

Емдеуге кеткен құралдардың орны Қарулы Күштердің әскери қызметкерлерімен, басқа әскер мен әскери құрамалар құрылымында өздерінің әскери қызметтерін өтеген әскери қызметкерлермен толтырылады.

Сонымен қатар әскери қызметкерлерді санитарлы-эпидемиологиялық қамтамасыз ету, әскери қалаларда, шекара бекеттерінде және комендатураларда пәтерге орналастыру Қазақстан Республикасы заңнамасы бекітілген тәртіп бойынша жүзеге асырылады.

Әскери қызметте міндетін атқару кезінде ауру немесе мүгедектік, зақым, контузия, жарақат алған әскери қызметкерлер әскери құрама және басқа әскер түрінде, олар әскери қызметін өткенде құрылым, Қарулы Күштер есебінен шипажайға жіберіледі.

Әскери қызметкер әйелдер ана мен баланы қорғау, әйелді әлеуметтік қорғау сұрақтары бойынша Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде қарастырылған барлық жеңілдіктерді қолдана алады. Бұл жеңілдіктер балаларын анасыз тәрбиелеп отырған барлық әскери қызметкерлерге қолданылады (оның қайтыс болу жағдайында, ата-ана құқығынан айырған және заңмен бекітілген өзге де жағдайлар).

Әскери қызметкерлер арнайы әскери оқу орындарында оқуға құқылы.

Арнайы әскери оқу орындарын бітірген әскери қызметкерлер біліктілікті көтеру мен қайта дайындау курстарында оқуға мүмкіндіктері бар.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) әскери құрама және басқа әскер түрінде, олар әскери қызметін өткенде құрылым, Қарулы Күштердің басшыларының келісіміне сәйкес Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына сәйкес сессиялық және қорытынды емтихандар тапсыруға демалыстар ұсына отырып, сырттай немесе кешкілік оқу нысаны бойынша орташа, жоғарыдан кейінгі, жоғары оқу орындарынан кейін және қосымша білім беру ұйымдарында оқуға рұқсат етіледі.

Оқу кезінде әскери қызметке шақырылған тұлғалар әскери қызметтен шығарылғаннан кейін әскери қызметке шақырылғанға дейін оқыған оқу орындарында оқуын жалғастыруға құқылы.

Келісім-шарт бойынша әскери қызметін өтеуші солдат (матрос), сержант (старшина) лауазымындағы әскери қызметкерлер күнтізбелік санау бойынша сегіз жылдан кем емес уақыт қызметін атқарғандар, шығын орнын толтыру есебінде Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында бюджеттік құрал есебінің оқу құнының елу пайыздық мөлшерде ақылы түрде оқуға құқығы бар. Бұл жеңілдік бір рет қана қолданылады.

Айтылған шығынның орнын әскери қызметкерге өзі әскери қызметін атқарған мемлекеттік орган толтыруы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Волгина Н.А. Социальная политика: Учебник для ст-тов и слушателей вузов / Под общ. ред. Н.А. Волгина; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. — М.: Экзамен, 2002. — С. 190.
- 2 Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж. (07.10.1998 ж., 21.05.2007 ж. және 02.02.2011 ж. өзгерістер мен толықтырулар). — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
- 3 Холостова Е.И. Социальная политика. — М.: ИНФРА-М, 2001. — С. 165, 166.
- 4 Разаев Д.А. Управленческие ресурсы программирования в сфере социальной защиты (на примере военнослужащих) // Социология образования. — 2008. — № 6. — С. 64–72.
- 5 Бестужев-Лада И.В. Уровень жизни, жизненный уровень, жизненный стандарт: Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Г.В. Осипова. — М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. — С. 345.
- 6 Кемелханов А.Ж. Сборник законодательств Республики Казахстан по военному праву. — Алматы: ТОО «Изд-во ЛЕМ», 2010. — 324 с.
- 7 Қазақстан Республикасының «Тұрғын үй қатынастары туралы» 1997 жылғы 16 сәуірдегі № 94–1 Заңы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.zakon.kz
- 8 Постановление Правительства РК от 26 августа 1998 года № 803 «Об утверждении Правил исчисления выслуги лет военнослужащим, сотрудникам органов внутренних дел РК, назначения и выплаты единовременных пособий». — [ЭР]. Режим доступа: www.zakon.kz
- 9 Закон Республики Казахстан «О государственных социальных пособиях по инвалидности, по случаю потери кормильца и по возрасту в РК» 1997 г. с изменениями и дополнениями на декабрь 2003 г. — [ЭР]. Режим доступа: www.zakon.kz
- 10 Қазақстан Республикасының «Зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» 2013 ж. 21 маусымдағы № 105-V Заңы. (10.06.2014 ж. өзгерістер мен толықтырулар). — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.zakon.kz
- 11 Постановление Правительства РК от 26 августа 1998 года № 803 «Об утверждении правил исчисления выслуги лет военнослужащим, сотрудникам органов внутренних дел, финансовой полиции, противопожарной службы, уголовно-

исполнительной системы Министерства юстиции РК, назначения и выплаты единовременных пособий». — [ЭР] Режим доступа: www.zakon.kz

12 Қазақстан Республикасының «Әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің мәртебесі және оларды әлеуметтік қорғау туралы» Заңына 20 қаңтар 1993 ж. (2008 жылғы 27 маусымдағы № 626 толықтырулар мен өзгерістер). — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.zakon.kz

К.С.Мусин

Конституционно-правовые основы социальной защиты военнослужащих в Республике Казахстан

В статье рассмотрена проблема конституционно-правового регулирования социальной защиты военнослужащих Республики Казахстан. Автором затронуты вопросы защиты и обеспечения конституционно-правовых норм в сфере военной политики и безопасности. Отмечено, что формирование Казахстана как полноценного члена мирового сообщества после обретения независимости состоялось непосредственно благодаря дальновидной государственной политике.

K.S.Mussin

Constitutional and legal bases of social protection of the military personnel in Republic of Kazakhstan

The article devotes problems of constitution-justice regulation army politic of Republic of Kazakhstan. The author talks about questions of save and taking of constitution-justice norms on sphere of army politic and guarding. The article explains that the formation of Kazakhstan as a full-fledged member of the world community after independence took place directly through public policy.

References

- 1 Volgina N.A. *Social Policy: A textbook for students and students of universities / Under total*. Ed. N.A. Volgina; Ros. Acad. State. Service under the President of the Russian Federation, Moscow: Exzamen, 2002, p. 190
- 2 *The Constitution of the Republic of Kazakhstan 30.08.1995 y. (07.10.1998 y., 21.05.2007 y. and 02.02.2011 y. with amendments.)*, [ER]. Access mode: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
- 3 Kholostova Ye.I. *Social policy*, Moscow: INFRA-M, 2001, p. 165, 166.
- 4 Razaev D.A. *Sociology of Education*, 2008, p. 64–72.
- 5 Bestuzhev-Lada I.V. *Russian sociological encyclopedia / Under total*. Ed. G.V.Osipov, Moscow: NORMA-INFRA, 1999, p. 345.
- 6 Kemelkhanov A.Zh. *Collection of the legislation in Republic of Kazakhstan on military law*, Almaty: LLP «Publ. LEM», 2010, 324 p.
- 7 *Law of the Republic of Kazakhstan «On Housing Relations» from 16.04.1997, 94–1*, [ER]. Access mode: www.zakon.kz
- 8 *The Government Resolution of 26 August 1998 № 803 «On approval of the Rules of calculation of seniority servicemen, employees of the Internal Affairs, the appointment and payment of lump sums»*, [ER]. Access mode: www.zakon.kz
- 9 *The Law of the Republic of Kazakhstan «On State social disability benefits, survivor and age in the Republic of Kazakhstan» of 1997 as amended and supplemented on December 2003*, [ER]. Access mode: www.zakon.kz
- 10 *The Law of the Republic of Kazakhstan «ERISA» from 21.07.2013, № 105-V (10.06.2014 y. as amended)*, [ER]. Access mode: www.zakon.kz
- 11 *Government Resolution of 26 August 1998 № 803 «On approval of rules of calculation of years of service to servicemen, employees of the Interior, the financial police, fire service, the penal system of the Ministry of Justice, the appointment and payment of lump sums»*, [ER]. Access mode: www.zakon.kz
- 12 *The Law of the Republic of Kazakhstan «on the status of the military, their families and their social protection» from 20.01.1993 years (as amended on 27.07.2008 y.)*, [ER]. Access mode: www.zakon.kz